

K PÍSAŘSKÉ ČINNOSTI BISKUPA JANA FILIPCE¹

KAMIL BOLDAN

V tomto příspěvku bych se rád věnoval dvěma rukopisům spojeným s osobou Jana Filipce. Kariéra tohoto muže, který pocházel z nezámožné utrakvistické rodiny v Prostějově, je vskutku pozoruhodná.² Nevíme, zda absolvent tamní městské školy studoval na některé univerzitě.³ Později působil na blízkém Tovačově, nejprve v kanceláři Jana Tovačovského z Cimburka, následně u jeho syna Ctibora, kteří patřili k nejvlivnějším moravským šlechticům. Zlom ve Filipcově kariéře nastal nedlouho poté, co Matyáš Korvín ovládl 1469 Moravu. Alespoň podle příhody, kterou zaznamenala *Historia fratrum*, zaujal vzdělaného Korvína, když dokázal přečíst listiny, které jeho písaři z nějakého důvodu neuměli přečíst.⁴ Přešel do služeb uherského i nově zvoleného českého krále a patrně až tehdy konvertoval. Zprvu pracoval v budínské královské kanceláři. Korvín však postřehl i jeho politické vlohy. Filipce se záhy vypracoval na předního králova diplomata.⁵ Korvín si jako blízké spolupracovníky rád vybíral nadané osobnosti, i když nebyly urozeného

¹ Příspěvek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje Národní knihovny ČR jako výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury ČR.

² Nověji Pavlína FOLTÝNOVÁ-MIKULCOVÁ, Jan Filipce, diplomat ze sklonku středověku, *Dějiny a současnost* 21, 1999, č. 1, s. 11–15; Josef MACEK, *Víra a zbožnost jagellonského věku*. Praha: Argo, 2001, zvl. s. 163–171; Tomáš MĚŠTÁNEK, *Biskup Jan Filipce (1431–1509) a středoevropská politika*. Zlín: Krajská knihovna Františka Bartoše, 2003; Petr ČORNEJ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české*, sv. 6, 1437–1526. Praha – Litomyšl: Paseka, 2007, zvl. s. 463–464; Antonín KALOUS, *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král*. České Budějovice: Veduta, 2009, passim. Ze starších prací srov. František KOŽELUHA, Jan Filipce (Vítěz), biskup Velko-Varadinský a správce biskupství Olomouckého, *Výroční zpráva zemské vyšší reálné školy v Prostějově za školní rok 1883/84*, Prostějov: nákladem ústavu, 1884, s. 3–16; Antonín MEZNIČEK, Jan Filipce, kancléř krále uherského a českého Matyáše Korvína, biskup Varadinský a správce biskupství Olomouckého, *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci* 5, 1903, s. 78–83; Klemens MINAŘÍK, Příspěvek k životopisu Jana Filipce, biskupa varadinského, *Sborník Historického kroužku* 28, 1927, s. 61–67, 127–134.

³ Filipce byl výtečný latiník. Josef Macek se domníval, že mohl studovat na univerzitě ve Vídni, nebo dokonce v Itálii. Viz Josef MACEK, *Tři ženy krále Vladislava*. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 58; Týž, *Víra a zbožnost*, s. 165. Mistr Václav Koranda ml. ovšem v uvitacím proslvu k Filipcovi v úloze uherského vyslance zmiňuje roku 1488 jen prostějovskou školu: „[...] te quondam scolarem Prostějoviensem evexit in episcopale solium“. Srov. Josef TRUHLÁŘ (ed.), *Manualník M. Václava Korandy*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1888, s. 130. K proslvu blíže Jindřich MAREK, *Václav Koranda mladší. Utrakvistický administrátor a literát*. Praha: NLN, 2017, s. 29, 59, 219 (č. 33).

⁴ Národní knihovna ČR, sign. XVII F 51, vol. a, pp. 264 a 264bis.

⁵ Srov. Rudolf GRIEGER, *Filipecz, Johann Bischof von Wardein. Diplomat der Könige Matthias und Wladislaw*. München: Trofenik, 1982; Antonín KALOUS, Jan Filipce v diplomatických službách Matyáše Korvína, *Časopis Matice moravské* 125, 2006, s. 3–32. K diplomatické činnosti dále srov. Jörg K. HOENSCH, *Matthias Corvinus. Diplomat, Feldherr und Mäzen*. Graz: Styria, 1998, passim; András KUBINYI, *Matthias rex*. Budapest: Balassi Kiadó, 2008, s. 101, 105, 130, 150–153, 181.

původu ani nepocházely z Uher. Cenil si jejich oddanosti a zabezpečoval je vysokými církevními prebendami. Filipec se nejprve stal proboštem metropolitní kapituly v Ostríhomi a kolegiální kapituly ve Felhévízu, v roce 1476 biskupem ve Velkém Varadině v Sedmihradsku (dnes Oradea v Rumunsku). Ještě téhož roku spoluvědł skoro tisícilenné svatební poselstvo, které Korvín vyslal do Neapole, aby mu odtud přivezlo budoucí manželku Beatrix Aragonskou.⁶ Filipec jednal s řadou evropských panovníků a získal si respekt jako bystrý, výřečný a charismatický diplomat.⁷ Například 1487 vedł jiné velikolepé poselstvo, které Korvín s četnými dary vyslal k mladému francouzskému králi Karlu VIII. a které se mělo pokusit vyjednat vydání zadržovaného tureckého prince Džema do Uher.⁸

Roku 1478 se Filipec spolupodílel na uzavření míru mezi Matyášem Korvínem a Vladislavem Jagellonským a patřil potom k stěžejním prostředníkům Korvínovy vlády na Moravě, ve Slezsku a Lužici. Po smrti Tasa z Boskovic 1482 ho Korvín chtěl dosadit i na olomoucký biskupský stolec, avšak tentokrát již narazil na odpor kurie způsobený i nedůvěrou ke kandidátově utrakvistickému původu. Byl považován za nábožensky příliš tolerantního, než aby z olomouckého biskupství vytvořil silné protireformační centrum. Filipec ale přesto zastával úřad administrátora diecéze.⁹ Vrcholem kariéry prostějovského rodáka bylo v roce 1486 ustanovení uherským tajným kancléřem.¹⁰ Byla mu tak podřízena cancellaria maior, jež vedla především zahraničněpolitickou korespondenci. Protože často cestoval, řídil kancelář fakticky královský sekretář. Současně se stal i kancléřem Království českého a měl tak na starosti Korvínovu komunikaci s jeho českými državami. Někdy používal titulaturu kancléř uherského a českého království. Na rozdíl od jiných vysokých prelátů si Filipec královu důvěru udržel.

V přepychu žijící a početným dvorem obklopený Filipec byl již tehdy osloven františkánskou spiritualitou – podílel se na založení klášterů v hornouherské Skalici a ve slezském Javoru. Františkánská observance byla nejdynamičtěji se rozvíjejícím řeholním společenstvím. Získávala si přízeň předních panských rodů. Nové zakládané kláštery se stávaly jejich nekropolemi a místem rodové memorie.¹¹ Po Korvínově smrti

⁶ Blíže kupř. J. MACEK, *Tři ženy*, s. 60–63; A. KALOUS, *Matyáš Korvín*, s. 294.

⁷ O četnosti Filipcových cest podává výtečný přehled Antonín KALOUS, Itinerář Jana Filipce (1431–1509), *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Historica* 34, 2008, s. 17–43.

⁸ Srov. kupř. P. FOLTÝNOVÁ-MIKULCOVÁ, *Jan Filipec*, s. 12; A. KALOUS, *Matyáš Korvín*, s. 241–242.

⁹ Kupř. P. ČORNEJ – M. BARTLOVÁ, *Velké dějiny* 6, s. 566–567; A. KALOUS, *Matyáš Korvín*, s. 218–219; Týž, Spor o biskupství olomoucké v letech 1482–1497, *Český časopis historický* 105, 2007, s. 1–39, zde s. 12–30.

¹⁰ Nejvyšší uherský kancléř nebyl ustanoven. Blíže A. KALOUS, *Matyáš Korvín*, s. 85, 202–203.

¹¹ Kupř. Jan CHLÍBEC, Some Remarks on the Aristocratic Patronage of Franciscan Observants in Jagiellonian Bohemia. In: Zoë Opačić (ed.), *Prague and Bohemia. Medieval Art, Architecture and Cultural Exchange in Central Europe*. Leeds: Maney Publishing, 2009, s. 215–228; Robert ŠIMŮNEK, Soziale Netzwerke geistlicher Institutionen im Spätmittelalter. Das Beispiel der Minoriten- und

a následně volbě Vladislava Jagellonského uherským králem a jeho korunovaci – kterou Filipec osobně řídil – se vzdal svých úřadů a rezignoval na post varadínského biskupa i správce olomouckého biskupství a 1492 sám vstoupil ve Vratislavi do řádu (z pozice svého vyššího svěcení ale dál mohl kupř. vysvěcovat nové františkánské kostely). Předtím se zbavil nemalého jmění, které zčásti věnoval na zbožné účely (mj. podpořil rekonstrukce klášterů v Olomouci a Vratislavi), zčásti převedl na své příbuzné, především na synovce Jana, zakladatele rodu pánů z Kunovic.¹² Podle uherského historika Antonia Bonfiniho, s nímž se Filipec dobře znal, prý pocítoval, že se již dosti nabažil světské slávy.¹³ Snad šlo i o promyšlený ústup inteligentního stárnoucího politika, který věděl, že se do nových poměrů v Uherském království již nehodí.¹⁴ Vedle Vratislavi nejvíce pobýval právě v javorském konventu. Měl v řádu ovšem výsadní postavení a třeba v Javoru užíval samostatný domek v zahradě. Později žil hlavně v klášteře v Uherském Hradišti, který fundoval ještě v roce 1491. Daroval mu i peníze na pořízení především asi liturgických knih.¹⁵ Z politické scény však nezmizel zcela, jak si přál, protože i Vladislav Jagellonský ho častěji využíval jako svého rádce. Roku 1506 dojednával ve Vídni mír a svatební smlouvy s Habsburky a poměrně často jezdil jako králův plnomocník na zemské sněmy.¹⁶ Naposledy osvědčil svůj diplomatický nadhled na památném svatojakubském sněmu 1508, kde měl urovnat spory mezi českými stavy. Nejprve si vehementně vynutil, aby mu byly předloženy zápisy stavů proti sobě, a potom přinesené pergamenové listiny, aniž se do nich vůbec podíval, před očima zaskočené české politické reprezentace vesele rozřezal nožem, čímž efektně demonstroval jejich neplatnost.¹⁷ Jan Filipec zemřel v červnu 1509 ve františkánském klášteře v Uherském Hradišti, kde se dodnes dochovala jeho náhrobní deska. Sochař na ni zpodobnil tělnatou figuru modlícího se varadínského

Franziskanerkloster in Böhmen. In: Eva Doležalová – Robert Šimůnek (eds.), *Ecclesia als Kommunikationsraum in Mitteleuropa (13.–16. Jahrhundert)*. München: Oldenbourg, 2011, s. 147–183, zde s. 151.

¹² R. GRIEGER, *Filipecz*, s. 379, odhaduje, že na počátku devadesátých let disponoval úsporami ve výši sto tisíc zlatých.

¹³ Antonio BONFINI, *Rerum Hungaricarum decades quinque*. Bratislava: Jan Pavel Royer – dědicové, 1744, s. 535.

¹⁴ J. MACEK, *Víra a zbožnost*, s. 168–169; P. FOLTÝNOVÁ-MIKULCOVÁ, *Jan Filipec*, s. 12.

¹⁵ K Filipcovým aktivitám ve františkánském řádu K. MINAŘÍK, *Příspěvek* (k darování peněz na knihy s. 178), R. GRIEGER, *Filipecz*, zvl. s. 376–395; Petr HLAVÁČEK, *Čeští františkáni na přelomu středověku a novověku*, Praha: Academia, 2005, s. 92–93, 142–144. K fundaci kláštera v Uherském Hradišti dále srov. Jan O. ELIÁŠ, *Historický a stavební vývoj bývalého františkánského kláštera v Uherském Hradišti*, *Slovácko* 39, 1997, s. 109–122, zde s. 109; Zuzana KŘENKOVÁ, *Konvent františkánů observantů ve středověkém Uherském Hradišti*, *Slovácko* 57, 2015, s. 169–180, zde zvl. s. 169–170.

¹⁶ Stále nejpodrobněji František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl V/1, 2, 2. vyd. Praha: B. Tempský, 1878, passim.

¹⁷ F. PALACKÝ, *Dějiny V/2*, s. 140; Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy*, díl 10. Praha: F. Řivnáč, 1894, s. 249; Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ (eds.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a zřízení o ručnicích)*. Edice. Praha: Scriptorium, 2007, s. 61–62.

biskupa, zároveň však pod ornátem lehce poodhalil jeho františkánské řeholní roucho včetně typických sandálů.¹⁸

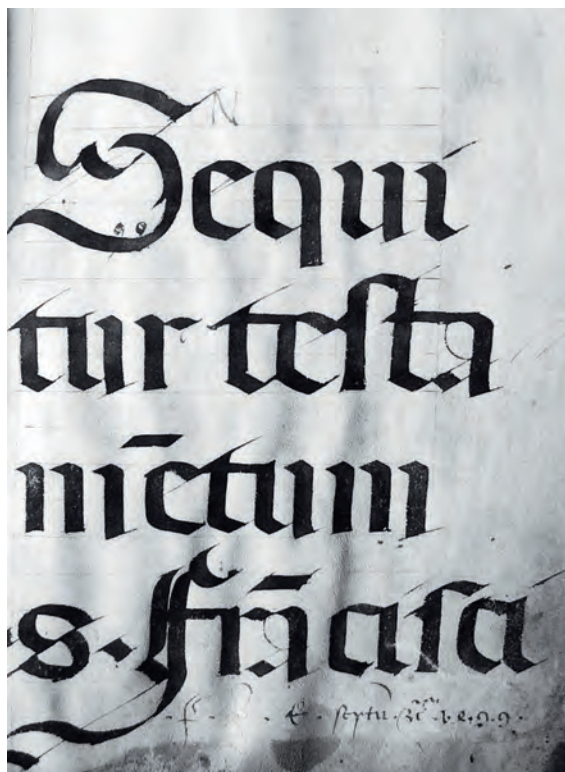
Podle františkánské historiografie měl Filipce po vstupu do řádu vlastnoručně opisovat různé liturgické a jiné knihy a ty pak věnovat konventům ve Vratislavi, Uherském Hradišti, Skalici či Bechyni.¹⁹ Před více než dvaceti lety upozornil archivář Karel Beránek na rozsahem i rozměrem nevelký pergamenový rukopis (21,5 × 19 cm, 48 ff.) z fondu České františkánské provincie.²⁰ Obsahuje statuta minoritského řádu, která uvozuje rozměrná miniatura s papežem Honoriem III., který klečícímu sv. Františkovi a dalším dvěma bratřím předává konfirmační bulu statut v podobě knihy. Za opisem buly (ff. 1r–3r) bezprostředně následuje vlastní „Regula fratrum Minorum“ (ff. 3r–37v). Protože na knihu *Řehole* se skládaly řádové sliby, navazuje latinský text profese s červeně česky psanou odpovědí „Dajž to, všemohúcí milý Hospodine. Amen“ (38r–39v). Celou stranu (fol. 40r) pak zabírá čtyřřádkové uvození *Testamentu sv. Františka* „Sequitur Testamentum S. Francisci“, pod nímž je drobnou polokurzívou připsán monogram „F[rater] J[ohannes] E[piscopus]. Scriptum et cetera 1499“.

Vlastní text *Testamentu* (41r–47v) otevírá malovaná ornamentální iniciála „D(ominus)“, do níž je vložen modrý štít s trojicí překřížených šípů, znak biskupa Jana Filipce. Zatímco předešlé části jsou psány vzhledem k malému rozměru rukopisu nezvykle velkým modulem gotického písma

¹⁸ Fundátor zamýšlel, že se klášter stane rodinnou nekropolí a že zde budou pohřbeni i jeho příbuzní. Deska byla druhotně umístěna do sakristie. Jak se domnívá Z. KŘENKOVÁ, *Konvent františkánů*, s. 177, byla pro Filipce původně určena pohřební kaple lokalizovaná archeologickým výzkumem do jihozápadního rohu rajského dvora. K náhrobku Jan CHLÍBEC, *Bernardínské slunce nad českými zeměmi*. Praha: Academia, 2016, s. 237–240. Dále srov. Jiří ČOUPEK, *Uherské Hradiště. Klášter františkánů a kostel Žeňstování Panny Marie*. Velehrad: Historická společnost Starý Velehrad, 2010, s. 25–27.

¹⁹ P. HLAVÁČEK, *Čeští františkáni*, s. 101. Zevrubnou studii Filipcově vztahu ke knihám věnoval Matyáš F. BAJGER, Bratr, někdy biskup Jan Filipce (1431–1509) a knihy okolo něj. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. Sborník z 19. odborné konference Olomouc*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2011, s. 115–144, zde zvl. s. 136; Týž, *Discovering Relationships between Jan Filipce and Humanism*. In: Péter Ekler – Farkas Gábor Kiss (eds.), *Augustinus Moravus Olomucensis. Proceedings of the International Symposium to Mark the 500th Anniversary of the Death of Augustinus Moravus Olomucensis (1467–1513)*. Budapest: National Széchényi Library, 2015, s. 45–60, zde s. 57.

²⁰ Praha, Národní archiv, Česká františkánská provincie – františkáni Praha (deponát), kniha 267. Srov. Karel BERÁNEK, Památka na Jana Filipce v Státním ústředním archivu v Praze. In: Vít Vlnas – Tomáš Sekyrka (eds.), *Ars baculum vitae. Sborník studií z dějin umění a kultury k 70. narozeninám prof. PhDr. Pavla Preisse, DrSc.* Praha: Národní galerie, 1996, s. 52–55. Nověji k rukopisu P. HLAVÁČEK, *Čeští františkáni*, s. 97; Milada STUĐNIČKOVÁ, *Conscriptum per Fratrem Mathiam de Rehtz*. Iluminované rukopisy kadaňského kláštera františkánů-observantů z konce 15. století. In: Petr Hlaváček (ed.), *Františkánství v kontaktech s jiným a cizím*. Praha: Univerzita Karlova, 2009, s. 210–219, zde s. 216, 218; M. F. BAJGER, *Bratr, někdy biskup Jan Filipce*, s. 141–143; Týž, *Discovering*, s. 49 (a s. 57, kde písmo první části nepřesně klasifikováno jako Humanistica rotunda). Nový popis rukopisu přináší Pavel BRODSKÝ – Martina ŠUMOVÁ, *Iluminované rukopisy v archivech na území Čech*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2017, s. 216, ovšem v seznamu literatury chybí nálezková studie Karla Beránka, písmo první části kodexu nepřesně klasifikováno jako gotická minuskula a monogram na fol. 40r čten jako „F. Z. E.“).

Celostránkové uvození
Testamentu sv. Františka psané
 rotundou velkého modulu.

označovaného jako rotunda, pouze s devíti řádky textu na stránce, je testament psán kaligrafickou podobou bastardy s již 15 řádky textu. V závěru se nachází červeně psaný nejprve latinský kolofon, který oznamuje, že *Řeholi* společně s *Testamentem* opsal roku 1499 bratr Jan biskup pro bechyňský klášter: „Regulam hanc cum suo Testamento scripsit Johannes episcopus pro loco Bechinensi anno Domini 1499.“ Na dalším listu (fol. 47r) následuje obšírnější český kolofon tohoto znění: „Léta od Narození syna Božího tisícieho čtyřstého devadesátého devátého tyto knížky napsal jest bratr Jan, biskup někdy varadínský et cetera, nyní bratr zákona bosáckého, ku potěšení svých milých bratří kláštera bechyňského, kteréž jest dokonal v sobotu před nedělí Judica, čtvrtý den před slavným dnem Josefa svatého [16. III. 1499].“ Rukopis ovšem poměrně záhy získal pro svou potřebu františkánský klášter v Kadani.²¹ Zde byl někdy na sklonku 18. století nově převázán. Na počátku 20. století jej jako důležitou řádovou památku převzal pražský provincialát.

²¹ Provenienční poznámka „Pro conventu Cadanensi“ je psána rukou druhé pol. 17. stol.